

ЗБИРКА ФОТОГРАФИЈА У АРХИВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Апстракт: У овом тексту се пише о збирци фотографија која се чува у Бањој Луци, у Архиву Републике Српске, њеном формирању, прикупљању фотографија, чувању и саставу. Поред тога дат је кратак осврт на развој фотографије у општем смислу и на развој фотографије у Босни и Херцеговини и Бањој Луци. На крају овог рада дата је перспектива сређивања фотографија као и активност Архива Републике Српске у даљем прикупљању ове грађе.

Кључне ријечи: фотографија, архив, Бања Лука, Босна и Херцеговина.

Увод: Фотографија у архиву

Овај рад представља анализу збирке фотографија која се налази у Архиву Републике Српске у Бањој Луци. Циљ овог рада јесте да се објасни како и на који начин су фотографије приспјеле у Архив Републике Српске, на који начин је формирана ова збирка и какве фотографије је чине. Прије описа саме збирке, биће укратко објашњен настанак фотографије, њен развој и различити поступци у изради фотографија у општем смислу, као и развој фотографије у Босни и Херцеговини, са нагласком на Бању Луку. Зашто развој фотографије у Бањој Луци и Босни и Херцеговини? Из разлога што се највећи број фотографија ове збирке односи на простор и личности из Бање Луке, Босанске Крајине и Босне и Херцеговине.

Разумије се, архивска грађа која долази у један архив се не састоји само од докумената насталих искључиво на папиру. Опис догађаја, објеката или предмета може да се забиљежи и на аудио-визуелни начин, па је самим тим и биљежење на овај начин добило велику примјену у свакодневном раду. Интерес архива за фотографије и филмове је све већи, тим прије што они постају историјски извор којим се наука служи и који помажу у расвјетљавању догађаја из блиске прошлости.¹

Фотографија представља трајна слику, насталу дејством свјетлости на одређену површину која је осјетљива на свјетлост. Она се може још дефинисати као било који метод производње видљиве слике дејством свјетлости на материјал осјетљив на свјетлост.² Према томе, процес настанка

¹ Lj. Gerasimov, "Sređivanje i popisivanje zbirki fotografija, mikrofilmova i fonografskog materijala. (Fototeka, mikroteka i fonoteka)", *Priručnik iz Arhivistike*, Zagreb 1977, 156.

² Klaus Hendriks, "The Preservation of Photographic Records", *Archivaria* 5, 1977, 93.

фотографије почиње фотографисањем, а завршава израдом позитива или негатива. Негативи су заправо јединствене фотографске слике настале у фотографском апарату, од којих је након хемијске обраде (развијања и фиксирања) могуће креирати више позитива.³ Носачи фотографских записа могу да се подијеле на провидне и рефлектујуће. У прве спадају стакло, филм, фолија и воштани папир, а у рефлектујуће метал, папир, картон, порцелан.⁴

Фотографија је изузетан историјски извор, јер приказује свијет на реалистичан начин, а самим тим постаје и архивски документ који превазилази и писане изворе. Да би фотографија заиста била архивски документ, она мора да садржи име особе коју приказује, локацију на којој је снимљена, датум снимања и име аутора.⁵ Данашњи статус фотографија у архивима знатно се разликује од начина какав је био у вријеме њеног проналаска. Иако је фотографија досљедно биљежила оно што је видљиво, а њен значај рано препознат, она није прихваћена као поуздан извор за историјска истраживања. Само писани документи били су цијењени као архивска грађа која захтијева пажљиво чување. Током формативног периода архивске службе фотографије су приликом обраде најчешће биле означене као *varia* и нису уписиване у информативна помагала. Због тога је и данас могуће открити најстарије копије фотографија у фондовима и збиркама конвенционалне архивске грађе.⁶ Фотографије нису увијек биле препознате као важна имовина у архивима, а многе од њих су имале секундарни статус. Фотографије су игнорисане у општим плановима евиденције и правилима прикупљања, а недостајали су им довољни водичи за опис или помагала за проналажење.⁷

Фотографију не треба посматрати само као сликовну информацију него и као материјални предмет. Са тог аспекта је важно избјежавати све штетне хемијске, биолошке и физичке утицаје на фотографије. Посебну пажњу треба обратити и на климатске услове, јер су фотографије веома осјетљиве на нагле промјене тих услова. Такође је важно водити рачуна о материјалима који долазе у директан контакт са фотографијама. Што се тиче смјештаја збирке фотографија, она мора бити смјештена у посебном простору, са одређеном температуром и степеном влажности ваздуха. Температура би требало да буде мања од 20 степени Целзијуса, а степен влажност од 30% до 40%.⁸

³ Hrvoje Gržina, *Negativi u zbirkama fotografija – povijest, identifikacija, obrada i zaštita*, *Arhivski vjesnik*, Vol. 53 No. 1, Zagreb 2010, 63

⁴ Deana Kovačec, "Standardni postupci u obradi i zaštiti zbirki fotografija", *Arhivski vjesnik* 48, br. 1, Zagreb 2005, 70.

⁵ Tatjana Mušnjak, "Čuvanje, zaštita i mogućnosti restauriranja fotografija", *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 30, br. (1988), Rijeka 1988, 330.

⁶ Zvonimir Baričević, "Fotografija u Hrvatskom državnom arhivu", *Informatica museologica* 31, br. 3–4, Zagreb 2000, 61.

⁷ Mary Lynn, Diana Vogt-O'Connor with Helena Zinkham, Brett Carnell & Kit Peterson, *Photographs archival care and management*, Chicago 2006, XIII.

⁸ Petar Dabac, "Osnovna pravila za arhiviranje i konzervaciju fotografije", *Informatica museologica* 31, br. 3–4, Zagreb 2000, 132–133.

За разлику од конвенционалних материјала, код фотографских је тешко разликовати када завршава обрада и почиње заштита. Само техничко управљање фондом или збирком истовремено представља заштитни посао.⁹ Негативи се чувају одвојено од позитива, ако је могуће у одвојеним репозиторијумима. Позитиви се чувају усправно у кутијама, одвојени чврстим преградама. Важно је истаћи да свака фотографија приликом уређивања добија свој потпис, који је исти на свим њеним појављивањима. Збирке фотографија најчешће долазе у архив са привременим списком, из којег се могу извући само најосновнији подаци. Ако збирка дође у архив као откуп или поклон од самог аутора, онда су спискови обично детаљнији.¹⁰

Приликом давања на увид фотографија пожељно је замијенити употребу оригинала квалитетном репродукцијом. У оквиру фотографске архиве треба избјегавати јело, пиће и пушење, јер се на тај начин елиминише могућност да фотографије дођу у контакт са водом, масноћом и прашином. Приликом рада са фотографијама увијек је потребно обезбиједити чисту радну површину, довољне величине за безбједно руковање, а прије почетка радни простор очистити сувом крпом како се не би уклониле честице прашине које могу механички оштетити фотографије. Приликом рада важно је увијек користити заштитне памучне рукавице, држати фотографије само за ивице и објема рукама, како би се избегла механичка оштећења и избјегавати додиривање површине фотографије.¹¹

Почеци фотографије у Босни и Херцеговини и Бањој Луци

Историја фотографије 19. вијека је изузетно комплексна. Прва трајна слика која се може сматрати фотографијом направљена је 1826. године, а њу је израдио француски фотограф Жозеф Нисефор Нијепс (Joseph Nicéphore Niépce). Недуго након стварања прве фотографије почела је сарадња између Нијепса и Дагероа (Daguerreua), што је резултирало фотографијом под називом дагеротипија 1839. године.¹² Дагеротипија је добила име по Французу Дагероу, који је осмислио поступак који се спроводи на посребреној бакарној плочи на којој се на крају добија одраз у огледалу.¹³ На сједници Француске академије наука, која је одржана 19. августа 1839. године, откриће фотографије као новог медија званично је потврђено. На тој сједници француски научник Франсоа

⁹ Deana Kovačec, "Standardni postupci u obradi i zaštiti zbirki fotografija", *Arhivski vjesnik* 48, br. 1, Zagreb 2005, 77–78.

¹⁰ Исто, 73–74.

¹¹ Lana Topolovac, *Zaštita, čuvanje i korištenje fotografija u arhivima* (Diplomski rad), <<https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg:3003>> (приступљено: 12. октобар 2023), 37.

¹² Tatjana Mušnjak, "Čuvanje, zaštita i mogućnosti restauriranja fotografija", *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 30, br. (1988), Rijeka 1988, 328.

¹³ Deana Kovačec, "Standardni postupci u obradi i zaštiti zbirki fotografija", *Arhivski vjesnik* 48, br. 1, Zagreb 2005, 70.

Араго (François Arago) изнио је карактеристике дагеротипије. Дагеротипију је убрзо замијенила калотипија. Фотографија која се користи данас заснована је на недовољно познатом открићу Виљема Хенрија Фокса Талбота (William Henry Fox Talbot) из периода од 1835. до 1839. године.¹⁴ Калотипија представља процес у коме се негатив папир користи за производњу фотографије на фином папиру за писање, пресвученом фотоосјетљивим солима.¹⁵ Након тога развијале су се разне врсте фотографија, као што су талботипија, цијанотипија итд.¹⁶ До значајније масовности фотографије долази 1851. године, када Фредерик Скот Арчер (Frederick Scott Archer) наношењем колодијумског раствора на негатив на стаклену плочу уводи у фотографију тзв. мокри колодијумски поступак.¹⁷ Кроз тај поступак су израђиване амбротипије, а оне су заправо позитивне колодијумске фотографије на стаклу, оштрих и фино градираних тонова.¹⁸ Даља истраживања на пољу коришћења колодијума довела су до сувог колодијумског поступка 1871. године. Овим поступком технологија израде квалитетних фотографија за тај период је заокружена.¹⁹

Услови за појаву фотографије у Босни и Херцеговини били су изузетно сложени из разлога што се Босна и Херцеговина до 1878. године налазила у саставу Османског царства, у којем је била изражена религијска тј. исламска компонента отпора приказивању људских ликова.²⁰ Ипак, први ателјеи у Босни и Херцеговини су отворени за вријеме Топал Осман-паше (1861–1869). Почети фотографије у Босни и Херцеговини вежу се за име новосадског сликара и путујућег фотографа Георгија Кнесевиха.²¹ Он је 1855. године дошао у Сарајево и направио прве фотографије на вјенчању трговца Гавре и Даре Јелића. Могуће је претпоставити да је прва фотографска радња у Сарајеву отворена 1862. године.²² Кнесевих је боравио у Сарајеву све до 1872. године

¹⁴ Miljenko Smokvina, "Od dagerotipije do digitalne fotografije", *Informatica museologica* 31, br. 3–4, Zagreb 2000, 140.

¹⁵ Deana Kovačec, "Standardni postupci u obradi i zaštiti zbirki fotografija", *Arhivski vjesnik* 48, br. 1, Zagreb 2005, 70.

¹⁶ Miljenko Smokvina, "Od dagerotipije do digitalne fotografije", *Informatica museologica* 31, br. 3–4, Zagreb 2000, 140–141.

¹⁷ Goran Dujaković, *Fotografija u Banjoj Luci u 19. vijeku*, Banja Luka 2022, 11.

¹⁸ Miljenko Smokvina, "Od dagerotipije do digitalne fotografije", *Informatica museologica* 31, br. 3–4, Zagreb 2000, 142.

¹⁹ Goran Dujaković, *n. d.*, 12.

²⁰ Исто, 15.

²¹ Ђорђе Кнежевић (Георгије Кнесевих) је претежно пословао на простору Војводине и у осталим дијеловима Хабзбуршке монархије и Турске тј. у Сарајеву. Види: Miroslav Aleksandrić, *Fotografi i fotografski ateljei u Srbiji 1860–1918 (period kartonki) – dopunjeno, revidirano i obogaćeno izdanje*, Beograd 2020, 11.

²² Habiba Efendira-Čehić i Dženana Arnautović, "Pregled fotografa i fotografskih ateljea na teritoriji Bosne i Hercegovine kroz fotografsku građu zaostavštine Marice Vojinović u zavičajnom muzeju u Visokom", *Historical Searches / Historijska traganja* 19, Sarajevo 2020, 213. Према књизи Горана Дујаковића прва фотографска радња у Босни и Херцеговини отворена је 1855. године. Види: Goran Dujaković, *n. d.*, 15.

када одлази у Задар.²³ Осим њега, Силвио Маскарић, фотограф из Задра,²⁴ фотографисао је вође устанка у Херцеговини и Босни 1875–1878. мокрим колодијумским поступком. Маскарић је, поред војвода и официра, фотографисао и херцеговачке избјеглице у Дубровнику.²⁵ Према Горану Дујаковићу, за вријеме османског периода, осим двојице поменутих, тренутно нема података о фотографским активностима на простору Босне и Херцеговине.²⁶ Ипак, Хабиба Ефендира-Чехић и Џенана Арнаутовић наводе и име фотографа Ботинија Песанта (Bottini Pesante). Оне се у свом раду позивају на чланак из “Босанског вијесника”, у којем је објављено да је овај фотограф начинио групну фотографију на пријему код везира, али која није сачувана.²⁷

Берлинским конгресом Аустроугарска је добила мандат да окупира Босну и Херцеговину, а са смјеном власти и доласком аустроугарске војске у Босну и Херцеговину долазе и бројни фотографи. Ови фотографи су са собом доносили најквалитетнију опрему и фотографски материјал тог времена. У већим градовима у Босни и Херцеговини, а онда и у мањим мјестима, отварају се многи фотографски атељеи у којима се фотографише највише имућнији слој – трговци, свештеници, официри и војници.²⁸ Први стални фотоатеље отворио је бечки фотограф Антон Шадлер (Anton Schädler), док је прво фотографско удружење, “Удружење професионалних фотографа Босне и Херцеговине”, основано 1910. године.²⁹ Најбројнији долазак фотографа у Босну и Херцеговину десио се око 1895. Ови фотографи долазе из разних крајева Аустроугарске, Њемачке и Италије. Међу њима су били Емануел Бухвалд, Игнац Ледерер, А. Хојгер, Стеван Томлиновић, А. Видић, Антон Кузћенто, Јулијус Центнер, Јохан Пацелт, Владимир Мерћеп, Јозеф Гвачко, Јаков Драговић, Урмин Дојч, Ј. Квасничка, Шћепо Беричевић, Матијас Шултхајз, Оско Штефан и Цисар Леополд.³⁰

Да ли је било фотографа у Бањој Луци прије аустроугарске окупације, не може се са сигурношћу рећи, али се може претпоставити да су путописци који су долазили из развијених дијелова Европе у европски дио Турске носили и фотографску опрему. Књиге ових путописаца украшене су литографијама, па

²³ Nikola Marušić, *Fotografija u Bosni i Hercegovini do 1918 – Photography in Bosnia and Herzegovina to 1918*, Tuzla 2002, 35.

²⁴ Никола Марушић пише да је Маскарић био дубровачки фотограф. Види: Nikola Marušić, *n. d.*, 36.

²⁵ Исто, 38.

²⁶ Goran Dujaković, *n. d.*, 17.

²⁷ Habiba Efendira-Čehić i Dženana Arnautović, “Pregled fotografa i fotografskih ateljea na teritoriji Bosne i Hercegovine kroz fotografsku građu zaostavštine Marice Vojinović u zavičajnom muzeju u Visokom”, *Historical Searches / Historijska traganja* 19, Sarajevo 2020, 213.

²⁸ Goran Dujaković, *n. d.*, 18.

²⁹ Habiba Efendira-Čehić i Dženana Arnautović, “Pregled fotografa i fotografskih ateljea na teritoriji Bosne i Hercegovine kroz fotografsku građu zaostavštine Marice Vojinović u zavičajnom muzeju u Visokom”, 214.

³⁰ Nikola Marušić, *n. d.*, 41–42.

се претпоставља да су настале на основу фотографија снимљених на терену. Оно што је извјесније јесте да је подручје Бање Луке фотографисано за вријеме отварања прве жељезничке пруге у Босни и Херцеговини, Бања Лука – Добрљин, јер су у њеној изградњи учествовали страни инжењери из Француске и Белгије, гдје је фотографија била широко распрострањена. Са сигурношћу се може рећи да се од друге половине 1878. године може пратити развој фотографије у Бањој Луци, а колико је познато, прва фотографија у Бањој Луци настала је доласком аустроугарске војске крајем јула 1878. године.³¹

Аустроугарска разгледница Бање Луке – литографија³²; АРСБЛ, 205, 246.

На приказаној литографији налази се композиција са шест мотива Бање Луке, на којој доминира панорама града. Издавач ове литографије био је Карл Швидернох (Karl Schwidernoch) у Бечу 1898. године.³³ Да Бања Лука није каснила много са појавом разгледница за осталим градовима Европе, види се по томе што су прве израђиване већ средином деведесетих година. Први наручиоци и издавачи у Бањој Луци били су Спиридон Угреновић, Јевто Маслеша, Јозеф Волф (Josef S. Wolf), Јохан Баричић (Johann Baričić), Лука Рачетовић и други страни издавачи.³⁴ Поред њих, фотографи који су се бавили израдом разгледница били су: Ристо Петрушић, Рихард Оченашек (Richard Očenašek), Луис Павек (Louise Pawek), Јохан Пацелт (Johan Patzelt),³⁵ Јозеф Волф, Ђорђе Грузинчев и И. Малиновић.³⁶

³¹ Goran Dujaković, *n. d.*, 19–20.

³² Најстарије разгледнице Бање Луке имају мотиве који су сликани према фотографијама – литографије. Види: Snježana i Dagan Vicić, *Pozdrav iz Banjaluke (Greetings from Banjaluka) 1897–1941 – Banjaluka na starim razglednicama (Banjaluka on old postcards)*, Atelje Vicić, 2006, 2.

³³ Snježana i Dragan Vicić, *n. d.*, 24.

³⁴ Исто, 3.

³⁵ Исто, 20.

³⁶ Nikola Marušić, *n. d.*, 151–152.

Аустроугарску војску и њен улазак у БиХ пратили су и фотографи, а један од њих био је Лазар Лецер (Lazar Letzter), који је био ангажован за потребе 7. дивизије на релацији Босанска Градишка – Бања Лука. Један од првих сталних фотографа био је Отмар Ребаљо (Ottmar Rebaglio) из Остраве. Једна од најстаријих његових фотографија везаних за Бању Луку јесте фотографија цамије Ферхадије у касно лјето 1878. године. Локација његове радње није позната, али се претпоставља да је била у једном од објеката у Господској улици. Уз Ребаља, један од првих сталних фотографа био је Александар Ландау (Alexander Landau), који је вјероватно имао и први фотографски атеље у Бањој Луци, који је био активан до 1890. године. Стјепан Томлиновић био је један од фотографа о чијој се дјелатности зна веома мало, а претпоставља се да се задржао у Бањој Луци веома кратко, јер су у истом периоду радили и Ребаљо и Ландау. Виктор Барта (Victor Barta) је у Бању Луку дошао на позив Јохана Пацелта, а доказ о његовом раду јесу три сачуване кабинет фотографије и неколико разгледница. О поменутом Пацелту постоји највише података, а по својој бројној продукцији један је од најзначајнијих фотографа у историји фотографије у Бањој Луци. Његов атеље мијењао је више пута локацију, а налазио се једно вријеме у дворишту куће трговца Томе Радуловића, касније у Господској улици, а потом и у улици *Salvatorgasse*.³⁷ Његов изузетно плодносан рад се завршава са успоставом Независне Државе Хрватске, која му је наложила да мора да напусти Бању Луку.³⁸

Настанак фотографије у Бањој Луци имао је сличне карактеристике као и у осталим градовима БиХ. Њен развој се може пратити од 1878. године, а фотографи од тог периода свој рад сводили су на комерцијалне послове и евентуално сликање панорама и призора града, најчешће за разгледнице. Остаје чињеница да су фотографију у Бању Луку донијели људи из других развијенијих средина.

Збирка фотографија у Архиву Републике Српске

Архив Републике Српске садашњи назив носи од 1993. године. Чланом 33. Закона о министарствима основан је Архив Републике Српске са сједиштем у Бањој Луци и са статусом самосталне републичке управне организације.³⁹ Архив Републике Српске основан је као Архив града Бање Луке 20. априла 1953. године. Архив 1956. године прераста у Срески архив у Бањој Луци, надлежан за подручја срезова Бања Лука и Приједор. За вријеме територијалне реорганизације у ФНРЈ и НР Босне и Херцеговине 1963. године, када се укидају срезови, Срески архив у Бањој Луци прераста у регионалну (међуопштинску) установу под називом Архив Босанске Крајине.⁴⁰ Овај назив

³⁷ Данашња (2023) Српска улица, а некадашња Улица фра Грге Мартића

³⁸ Goran Đurković, *n. d.*, 31–77.

³⁹ *Службени гласник Републике Српске*, година II – број 19, Сарајево, 9. октобар 1993, 753–754.

⁴⁰ Бојан Стојнић, *Архив Републике Српске 1953–2023*, Бања Лука 2023, 11–19.

носиће све до 1993. године, када добија данашњи назив, са стварном и територијалном надлежношћу на простору цијеле Републике Српске.

У Архиву Републике Српске појединачне фотографије се налазе у Збирци фотографија под сигнатуром Архив Републике Српске (АРСБЛ), 205, док се албуми фотографија налазе у склопу ове збирке под сигнатуром АРСБЛ, 205А. Поред ове збирке, фотографије се налазе и у другим фондовима, али њихов тачан број није утврђен. Неки од тих примјера јесу фонд Окружни суд Бања Лука (1945–1951), у којем су неке фотографије коришћене као доказни материјал против “народних непријатеља”,⁴¹ персонална досијеа у другим фондовима или Збирка досијеа истакнутих личности⁴² и другдје. Временски оквир који покрива Збирка фотографија креће од периода Аустроугарске окупације па све до позног социјалистичког периода.

Архив Републике Српске, према члану 39 Закона о архивској дјелатности, архивску грађу прибавља преузимањем јавне архивске грађе, онерозним или лукративним правним послом (откупом, поклоном, завјештањем) у случају приватне архивске грађе и преузимањем приватне архивске грађе на чување.⁴³ Збирка фотографија која се налази у Архиву Републике Српске прикупљана је највећим дијелом поклонима, откупом или копирањем фотографија. Архив града Бање Луке је прве фотографије прибавио откупом од Драгољуба Павловића из Београда 22. августа 1955. године. Том приликом је купљено 13 фотографија Бање Луке и њене околине за тадашњих 640 динара. Након више од двије године, 17. октобра 1957. године, Срески архив у Бањој Луци откупио је још 21 фотографију, заједно са одређеним бројем летака, огласа, докумената и свједочанстава.⁴⁴

У току 1961. године израђена су многа информативна средства, међу којима и Улазни инвентар фототеке.⁴⁵ До 1963. године у овај инвентар уписано је 2.900 фотографија на којима се налазе документи снимљени у Војно-историјском институту, чија се садржина односи на догађаје у току Другог свјетског рата на подручју сјеверозападне Босне и Херцеговине,⁴⁶ а наредне године инвентарисано је и сигнирано нових 3.010 снимака докумената.⁴⁷ У извјештају о раду за 1972. годину, инвентарисање и сигнирање у фототеци је рађено за све нове фотографије. У том инвентару до данас је укупно пописано и заведено 11.439 фотографија у осам рубрика: редни број, сигнатура негатива,

⁴¹ АРСБЛ, Окружни суд Бања Лука (1945–1951), 544.

⁴² АРСБЛ, Досијеа истакнутих личности, 329.

⁴³ Zoran S. Mačkić, *Kancelarijsko i arhivsko poslovanje – Priručnik za neupućene ili podsjetnik za upućene – osmo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Banja Luka 2018, 295. или Службени гласник Републике Српске број 119/08.

⁴⁴ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 4, Књига поклона и откупа, 4–6.

⁴⁵ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1961.

⁴⁶ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1963.

⁴⁷ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1964.

сигнатура позитива, опис слике, формат, поријекло слике, број копија и примједбе.

Виктор Гутић и Веселин Маслеша испред Хотела „Палас“. АРСБЛ, 205, 15.

Преко 900 веома значајних фотографија из периода аустроугарске окупације и из Другог свјетског рата прибављено је од стране Архива Босанске Крајине током 1973. године. Поред тога, од грађанских лица прикупљено је додатних 1.486 фотографија које се односе на раднички покрет и револуцију. За сваку новопридошлу фотографију је тада урађена легенда.⁴⁸ У фебруару 1974. године израђен је Нацрт елабората за сређивање збирке фотографија и збирке фотокопија докумената, а која је тада била несређена.⁴⁹ Крајем марта 1974. године Сека Маслеша⁵⁰ поклонила је већу количину фотографија Архиву Босанске Крајине, а дио је предат да се копира. Те фотографије су се највише односиле на Дом ратне сирочади и на породицу Маслеша. Том приликом Сека Маслеша је пристала да се фотографија Веселина Маслеше и Виктора Гутића испред Хотела “Палас” умножи за потребе Архива Босанске Крајине.⁵¹

Од Алексе Матића је 12. априла 1974. године добијен већи број фотографија о IX крајишкој бригади, а три дана након тога је Борис Хага поклонио значајан број фотографија из периода аустроугарске окупације и периода између два свјетска рата.⁵²

Наредне године извршено је издвајање фотокопија докумената од остале фотодокументационе грађе у посебне збирке, те је израђен Елаборат за класификовање и означавање фотодокументационе грађе. Те године устројена

⁴⁸ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1974.

⁴⁹ Verica M. Stošić, Vladan Vukliš, “Fragmenti za ljetopis Arhiva Bosanske Krajine 1974”, у *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске година X, број 10*, 413. Овај елаборат је престао да важи 26. фебруара 1976. године, када је израђен нови елаборат за сређивање и обраду фотодокументационе грађе. Види: АРСБЛ, Досије збирке фотографија, Упутство о наћину обраде i sređivanju fotodokumentacije arhivske građe u Arhivu Bos. Krajine u Banjoj Luci, 82/76.

⁵⁰ Сестра Веселина Маслеше, народног хероја из Другог свјетског рата.

⁵¹ Исто, 422–423.

⁵² Исто, 426–427.

је и нова Књига улазног инвентара за збирку фотографија од значаја за историју Босанске Крајине. Поред тога, прикупљено је додатних 3.500 фотографија које се тичу историје Босанске Крајине.⁵³ Прва фотографија заведена је у нови инвентар 7. јануара 1975. године, а на њој се налази народни херој Веселин Маслеша када је имао двије године.⁵⁴ Током 1975. године стручно је обрађено 850 фотографија са матичним, тематским и упутним картонима, са оригиналима и одговарајућим бројем копија фотографија и позитива.⁵⁵

Веселин Маслеша када је имао двије године, АРСБЛ, 205, 1.

Сљедеће године прикупљено је нових 579, а обрађено је још 506 фотографија са матичним, тематским и упутним картонима,⁵⁶ а 1978. године збирка је допуњена са нових 206 фотографија.⁵⁷ Током 1979. године прикупљен је мањи број фотографија (58) у односу на претходне године, али су израђене 134 копије и 32 негатива за потребе истраживача, а за 1.620 раније прикупљених фотографија унесени су подаци у регистар.⁵⁸ Преинвентарисање 900 фотографија извршено је током 1980. године,⁵⁹ а 1981. и 1982. године прикупљено је нових 256 нових фотографија. Прикупљање грађе о земљотресу у Бањој Луци настављено је 1981. године, а за период од те до 1984. године

⁵³ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1975.

⁵⁴ АРСБЛ, 205, 1.

⁵⁵ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1975.

⁵⁶ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1976.

⁵⁷ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1978.

⁵⁸ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1979.

⁵⁹ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1980.

потпуно је обрађено 1.685 фотографија које се односе на тај догађај.⁶⁰ Током периода 1985–1987. године сређивање и обрађивање фотографија је настављено, а такође су давале на увид странкама и истраживачима.⁶¹

Подаци о фотографијама су уношени у инвентар који садржи осам рубрика: редни број, датум увођења, предмет тј. кратак опис, број истовјетних фотографија, вријеме када је снимљено и лице, када и како је доспјело у архив, смјештај и примједба. У овом инвентару налази се укупно 3.110 заведених фотографија. Све ове фотографије могу се пронаћи на интернет платформи “Архипедија”, са описима и скеновима скоро свих фотографија које се налазе у овој збирци.⁶² У рубрици *примједбе* уписивани су стари инвентарни бројеви фотографија које су биле заведене у првом инвентару. Ипак, највећи број фотографија које су заведене у старијем инвентару су заправо фотографије докумената које се и данас налазе у фототеци Архива Републике Српске. Може се извући закључак да је данашња Збирка фотографија настала издвајањем фотографија и разгледница из старе збирке фотографија, а које се не односе на документе.

Негативи и позитиви у Архиву Републике Српске се чувају посебно због специфичности услова за трајну похрану. Сваки негатив и позитив се чува у посебном омоту, како би се боље сачувао и заштитио од убрзане деградације материјала. За фотографије које су добијане на поклон, на захтјев власника могло се израдити двије копије формата 9×14, а уколико се ради о откупу само једна и то ако је наглашено у уговору. Било каква накнадна потраживања наплаћивана су према важећој тарифи за умножавање.⁶³

Већина фотографија везана је за подручје некадашње Босанске Крајине, Бање Луке, личности који долазе из ових крајева, фотографије из НОР-а. Тематски најбројније су фотографије које приказују улице и објекте у Бањој Луци, настале непосредно након разорног земљотреса крајем октобра 1969. године.⁶⁴ Архив Републике Српске посједује 1.150 негатива, а урађена је и тематска картотека сређених фотографија.⁶⁵ На свакој картици налазе се

⁶⁰ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1981; АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1982; АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1984.

⁶¹ АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1985; АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1986; АРСБЛ, Архив Босанске Крајине (1953–1993), 655, 16, 1987.

⁶²

<http://arhipedija.com/index.php/informationobject/browse?collection=7154&view=card&onlyMedia=1&topLod=0&sort=referenceCode> Приступљено 13. октобар 2023. године

⁶³ АРСБЛ, Досије збирке фотографија, Упутство о начину обраде и сређивању fotodokumentacije arhivske građe u Arhivu Bos. Krajine u Banjoj Luci, 82/76, 2.

⁶⁴ Постојала је иницијатива да ове фотографије чине засебну збирку фотографија, а њихов укупан број је 1387. Од АРСБЛ, Збирка фотографија, 205, 1715 до АРСБЛ, Збирка фотографија, 205, 3102.

⁶⁵ Бојан Стојнић, *н. д.*, 99.

подаци о фотографији: ознака теме којој фотографија припада, инвентарни број, подаци о негативу и самој фотографији, легенда или опис, формат, аутор, вријеме снимања, на који начин је фотографија стигла у архив и када итд.

Збирка фотографија разврстана је и класификује се по одговарајућим групама, а које унутар себе садржавају више цјелина. Основне групе имају ознаку која се пише арапским бројевима. Прву групу чине *Органи државне или јавне власти*, са ознаком 01, која је даље разврстана на већи број цјелина које се означавају великим латиничним словима. Даље, од броја 01 настављају се теме: *Политичке партије и организације политичког карактера* (02); *Пучеви, устанци, оружани сукоби и рат* (03); *Народно ослободилачка борба 1941–1945* (04), *Пољопривреда, аграрни односи и покрети* (05); *Индустрија, рударство и електропривреда* (06); *Занатство и задругарство* (07); *Шумарство и експлоатација дрва* (08); *Саобраћај и везе* (09); *Трговина, угоститељство и туризам* (10); *Ветеринарство, здравство, социјално старање и социјална политика* (11); *Просвјета, школство и просвјећивање* (12); *Култура, наука, идеологија и конфесија* (13); *Синдикални и раднички покрет* (14); *Истакнуте личности* (15); *Фискултура, спорт и радне акције* (16); *Документација и документационе вриједности* (17); *Урбана и неурбана насеља* (18); *Друштва и организације друштвеног карактера* (19); *Новчане установе и новчани заводи* (20).⁶⁶ У свакој од ових цјелина може да се изврши додатно унутрашње разврставање и класификовање. Архив Босанске Крајине је направио абecedни попис личности које се налазе на фотографијама, уз које је написан редни број у инвентару, те ознака групе којој фотографија припада.

Свака фотографија је посебно инвентарисана, а инвентарисање се вршило тако што се на полеђини сваке фотографије у лијевом горњем углу графитном оловком исписивао инвентарни број. Фотографија је након тога стављана у коверте које одговарају величини фотографије, те се на свакој коверти у горњем лијевом углу отискивао штампил установе тј. Архива Босанске Крајине и сигнатура. Тако сређене фотографије су депоноване у спремиште које је предвиђено за њихово чување.⁶⁷

У склопу Збирке фотографија, као што је већ речено, у Архиву је заведено и 28 албума са сигнатурама од АРСБЛ, 205А, А001 до АРСБЛ, 205А, А027. Сваки албум представља тематски скуп фотографија, било да се ради о догађајима⁶⁸, фотографијама фабрика и предузећа⁶⁹ или личностима⁷⁰. Међу заведеним албумима налази се:

⁶⁶ АРСБЛ, Досије збирке фотографија, Упутство о начину обраде и сређивању fotodokumentacije arhivske građe u Arhivu Bos. Krajine u Banjoj Luci, 82/76, 6–15.

⁶⁷ АРСБЛ, Радни материјал фототеке, Упутство о систему организације и рада фототеке, 28. фебруар 1974. године.

⁶⁸ Примјер: АРСБЛ, Збирка фотографија, 205А, А020 Отварање ОШ “Георги Стојков Раковски” у Бањалуци 1972. године.

⁶⁹ Примјер: АРСБЛ, Збирка фотографија, 205А, А001 Бањалучка мљекара.

⁷⁰ Примјер: АРСБЛ, Збирка фотографија, 205А, А006 Јосип Броз Тито у Бањалуци, 1966.

- A001 – Бањалучка мљекара;
- A002 – Земљотрес у Скопљу, 1963;
- A003 – Оснивање и рад Више пољопривредне школе у Бањалуци;
- A004 – Четрдесет година борбе за социјализам, 1960;
- A005 – Штампарија “Глас” и репродукције из новина;
- A006 – Јосип Броз Тито у Бањалуци, 1966;
- A007 – Историја Социјалдемократске радничке партије Русије, 1947;
- A008 – Јосип Броз Тито у Босанској Крајини, 1966;
- A009 – Тузла, 1960;
- A010 – Од Првог до Четвртог конгреса Савеза комуниста БиХ;
- A011 – Осми конгреса Савеза комуниста Југославије, 1964;
- A012 – Девети конгрес Савеза комуниста Југославије, 1969;
- A013 – Двадесет година народног устанка: централна прослава у Титовом Ужицу, 1961;
- A014 – 1000 радости: Југословенске пионирске игре у Бањалуци, 1972–05;
- A015 – Други сусрет позоришних лутака БиХ у Бањалуци, 1972–05;
- A016 – Рођенданске честитке Јосипу Брозу Титу ученика ОШ “Мирко Вишњић” из Бањалуке;
- A017 – Друго засједање АВНОЈ-а у Јајцу;
- A018 – Зграда Привредне банке Сарајево, Филијала Бањалука, 1974;
- A019 – Водопривредно предузеће “Сава” Босанска Градишка, 1952–1967;
- A020 – Отварање ОШ “Георги Стојков Раковски” у Бањалуци, 1972;
- A021 – Сајам лова и риболова;
- A022 – Девети слет “Братство и јединство” у Бањалуци, 1967;
- A023 – Откривање споменика Карлу Ројцу у Бањалуци;
- A024 – Поплаве у Бањалуци, 1972;
- A025 – Боравак делегације града побратима Лесковца у Бањалуци, 1972;
- A026 – Сутјеска;
- A027 – Посјета радника Архива Босанске Крајине колегама у Историјском архиву Београда, 1977;
- A028 – Разгледнице Бања Луке (1897–1958).

Као што је случај и са фотографијама, одређен број албума још увијек није заведен. Поред тога, одређене публикације су заведене као албуми, као што је то случај са публикацијом “Четрдесет година борбе за социјализам”.

Из података уписаних у инвентар немогуће је утврдити када је посљедња фотографија заведена, али оно што знамо јесте да је *terminus ante*

иет датум оснивања Архива Српске Републике Босне и Херцеговине, тј. 29. септембар 1992. године,⁷¹ јер посљедња заведена фотографија и њена коверта имају сигнатуру Архива Босанске Крајине. Датум завођења посљедње фотографије представљао би и датум када је у Архиву Републике Српске посљедњи пут завршен реферат сређивања Збирке фотографија, не рачунајући скенирање фотографија и постављање на интернет платформу “Архипедија”.

Поред заведених фотографија, у Архиву Републике Српске налази се велики број незаведених и несређених фотографија. Иако фотографије нису сређиване, Архив Републике Српске је наставио са њиховим прикупљањем. Архив је преузео велики број фотографија које су биле у власништву Драге Мажара,⁷² фотографије Историјског института у Бањој Луци, фотографије из бањолучке фабрике која се бавила производњом електро-машина и апарата “Чајавец”, фотографије које се односе на логор Јасеновац итд. У идентификацији фотографија фабрике “Чајавец” учествовали су заједно руководилац Сектора за заштиту архивске грађе у Архиву Републике Српске и бивши радници ове фабрике, који су на полеђину уписивали њима познате податке, што ће се користити у потоњем процесу обраде.⁷³ Архив Републике Српске је 2023. године откупио албум са око 400 разгледница Бање Луке које се највећим дијелом односе на период од 1897. до 1941. године.⁷⁴ Разлог због чега фотографије нису сређиване од тог периода до данас јесте свакако недостатак радне снаге у Архиву Републике Српске која би се бавила, искључиво или у већем обиму, сређивањем фотографија.

Закључак

Сви аспекти људског истраживања заснивају се на прошлости како бисмо разумјели садашњост, а фотографија је јединствена веза са прошлошћу. Она је заправо документ времена у коме је настала. Фотографија је имала дубок утицај на културу, умјетност и комуникацију. Најважније од свега јесте да је она имала огроман утицај на то како су људи почели да памте и перципирају прошлост. Фотографија је у БиХ и Бању Луку стигла заједно са утицајем запада на те крајеве. Архив Републике Српске тренутно чува велики број сређених и несређених фотографија које се односе на период од аустроугарске окупације до постсоцијалистичког периода. Оне су у Архив пристизале на разне начине, а највише откупом и поклоном. Архив Републике Српске, откако носи то име, наставио је процес прикупљања фотографија, а скоро све сређене фотографије су дигитализоване и постављене на интернет платформу “Архипедија”. Архив је испунио огроман задатак прикупљањем

⁷¹ *Службени гласник Републике Српске*, година I, број 15, Сарајево, 29. септембар 1992. године, 615.

⁷² Народни херој Југославије, друштвенополитички радник СФРЈ и СР БиХ.

⁷³ Изјава руководиоца Сектора Владана Вуклиша аутору, 26. октобар 2023.

⁷⁴ <<https://arhivrs.org/?p=2133>> (приступљено 15. јануара 2024. године)

фотографија, али сада преостаје да се настави њихово сређивање, како би и шири јавност могла да оствари визуелни контакт са прошлошћу.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори:

- Архив Републике Српске:
 1. Архив Босанске Крајине (фонд)
 2. Досије Збирке фотографија
 3. Досијеа истакнутих личности
 4. Радни материјал фототеке
 5. Збирка фотографија
 6. Окружни суд Бања Лука (1945–1951), (фонд)
- Периодичне публикације:
 1. Службени гласник Републике Српске

Литература:

- СТОЈНИЋ, Бојан. *Архив Републике Српске 1953–2023*, Бања Лука 2023.
- ALEKSANDRIĆ, Miroslav. *Fotografi i fotografski ateljei u Srbiji 1860–1918 (period kartonki) – dopunjeno, revidirano i obogaćeno izdanje*, Beograd 2020.
- BARICEVIĆ, Zvonimir. “Fotografija u Hrvatskom državnom arhivu”. *Informatica museologica* 31, br. 3–4, Zagreb 2000. (61–67)
- DABAC, Petar. “Osnovna pravila za arhiviranje i konzervaciju fotografije”. *Informatica museologica* 31, br. 3–4, Zagreb 2000. (132–137)
- DUJAKOVIĆ, Goran. *Fotografija u Banjoj Luci u 19. vijeku*, Banja Luka 2022.
- EFENDIRA-ČEHIĆ, Habiba; ARNAUTOVIĆ, Dženana. “Pregled fotografa i fotografskih ateljea na teritoriji Bosne i Hercegovine kroz fotografsku građu zaostavštine Marice Vojinović u zavičajnom muzeju u Visokom”, у *Historical Searches / Historijska traganja* 19, Sarajevo 2020. (207–237)
- GERASIMOV, LJ. “Sređivanje i popisivanje zbirke fotografija, mikrofilmova i fonografskog materijala. (Fototeka, mikroteka i fonoteka)”, *Priručnik iz Arhivistike*, Zagreb 1977. (156–161)
- GRŽINA, Hrvoje. Negativi u zbirkama fotografija – povijest, identifikacija, obrada i zaštita, *Arhivski vjesnik*, Vol. 53 No. 1, Zagreb 2010. (63–84)
- HENDRIKS, Klaus. “The Preservation of Photographic Records”, *Archivaria* 5, 1977. (92–100)
- KOVAČEC, Deana. “Standardni postupci u obradi i zaštiti zbirke fotografija”. *Arhivski vjesnik* 48, br. 1, Zagreb 2005. (69–82)
- LYNN, Mary; VOGT-O’CONNOR Diana; ZINKHAM, Helena. Carnell Brett & Peterson Kit, *Photographs archival care and management*, Chicago 2006.
- MAČKIĆ, Zoran S. *Kancelarijsko i arhivsko poslovanje – Priručnik za neupućene ili podsjetnik za upućene – osmo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Banja Luka 2018.

- MARUŠIĆ, Nikola. *Fotografija u Bosni i Hercegovini do 1918 – Photography in Bosnia and Herzegovina to 1918*, Tuzla 2002.
- MUŠNJAК, Tatjana. “Čuvanje, zaštita i mogućnosti restauriranja fotografija”, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 30, br. (1988), Rijeka 1988. (327–344)
- SMOKVINA, Miljenko. “Od dagerotipije do digitalne fotografije”, *Informatica museologica* 31, br. 3–4, Zagreb 2000. (137–149)
- STOŠIĆ, Verica M.; VUKLIŠ, Vladan. “Fragmenti za ljetopis Arhiva Bosanske Krajine 1974”, у *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске година X, број 10*, Бања Лука 2018. (403–438)
- TOPOLOVAC, Lana. *Zaštita, čuvanje i korištenje fotografija u arhivima* (Diplomski rad), <<https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg:3003>>
- VICIĆ, Snježana i Dragan, *Pozdrav iz Banjaluke (Greetings from Banjaluka) 1897–1941 – Banjaluka na starim razglednicama (Banjaluka on old postcards)*, Atelje Vicić, 2006.

Интернет платформа:

- Архипедија – Збирка фотографија
<<http://arhipedija.com/index.php/informationobject/browse?collection=7154&view=card&onlyMedia=1&topLod=0&sort=referenceCode>>
- <<https://arhivrs.org/?p=2133>> Интернет сајт Архива Републике Српске